

REPUBLIKA

MJESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST
I DRUŠTVO

KAZALO

- Branimir Bošnjak: *Razdoblje bipolarnosti svijeta
i njegove nedovršene velike meta-priče* / 3
Ljubo Medvidović: *Sudam novih pjesama* / 11
Dunja Robić: *Tri kratke priče* / 16
Maciej Falski: *Identitet iz krvi i zemlje
O romanu „Ognjište, Mile Budaka“* / 26
Jordan Hadži Konstantinov-Džinov: *Pismo Džinota
Topčiletsu N. P.* / 40

Tema broja: MUKA ČOVJEKOVA, MUKA BOŽJA

- Adalbert Rebić: *Trpljenje i prognoza Vukovaraca u svjetlu Biblije* / 45
Ivan Šasko: *Kršćanska liturgija i žrtva – povijest i obrednost
Poseban uvrt na euharistijsko slavlje* / 54
Zvezdana Timet: *Muka Gibonova* / 73
René Girard: *O Pasiji Mela Gibona* / 81
Ante Stamač: *Getemanski vrt Siniše Glavalevića* / 87
Ljubica Benović: *Naklonost* / 91
Irena Lukšić: *Cvijete za sestru neznalog junaka* / 95
Tihomir Živić: *Priziv duhova prošlosti, novi historizam
Stephena Jaya Greenblatta* / 104
Tomislav Marijan Bilosnić: *Iz ciklusa Ponoćni tigar* / 114

GODIŠTE LX BROJ 7-8

ZAGREB, SRPANJ/KOLOVOZ 2004.

REPUBLIKA, mjesečnik za književnost, umjetnost i društvo
Izdaju Društvo hrvatskih književnika i Školska knjiga d.d.

Izdavače zastupa Sunakladničko vijeće: Željko Knežević, Dragomir Maderić,
Slavko Mihalić i Ante Žužul

Glavni urednik Ante Stamač
Odgovorni urednik Milan Mirić
Urednik Antun Pavešković

Tajnica redakcije Nevenka Žvan

Uredništvo Trg bana J. Jelčića 7/1, 10000 Zagreb, tel. 4816-931
Uredništvo prima srijedom od 12 do 14 sati. Rukopise ne vraćamo.
Cijena broja 15 kuna. Godišnja pretplata 120 kuna.
Uplata na žiro-račun: Zagrebačka banka, 2360000-1101361393 poziv na broj 2003-102. Pretplata
za inozemstvo 50 US \$ na devizni račun kod Zagrebačke banke, Zagreb 2500-32077 i t.d. SWIFT
ZABA HR2X. Poštarina plaćena u gotovu. Tisak GZH, Zagreb

Časopis je registriran pri Republičkom komitetu za informiranje pod brojem
842/2. Osnivač: Nakladni zavod Hrvatske, 1943.

Tihomir Živić

Priziv duhova prošlosti: novi historizam Stephena Jaya Greenblatta

Zamršavanje povijesti

"Rađajući na granicama znanja (...) na takav način da [prelazi] konvencionalne granice specijalnosti" ("working on the frontiers of knowledge [...] in such a way that [he crosses] the conventional boundaries of the specialties"), Stephen Jay Greenblatt već gotovo tri desetljeća nastavlja oblikovati smjerove ne samo američke književne kritike ranoga suvremenog razdoblja već i povijest književnosti i znanost o književnosti općenito. Riječi su to predsjednika Harvardova sveučilišta Neila L. Rudenstinea prigodom Greenblattova imenovanja harvardskim predavačem s najuglednijom profesurom Johna F. Cogana ml., objavljene u *Glasniku Harvardova sveučilišta* (*The Harvard University Gazette*) 21. rujna 2000. u uredničkome članku naslovljenom „Greenblatt imenovan sveučilišnim profesorom humanističkih znanosti“ ("Greenblatt Named University Professor of the Humanities").

Stručnjak za englesku renesansu književnost, Greenblatt je urednik Nortonovih shakespeareanskih izdanja i 7. izdanja *Nortonove antologije engleske književnosti* (*The Norton Anthology of English Literature*), član Američke akademije znanosti i umjetnosti (*American Academy of Arts and Sciences*) i nositelj brojnih priznanja. Dobitnik je stipendije Jamesa Williama Fulbrighta i Woodrowa Wilsona, Nagrade Jamesa Russella Lowella Američke udruge za suvremeni jezik (*James Russell Lowell Prize of the Modern Language Association of America*), Nagrade Britanskoga savjeta za humanističke znanosti (*British Council Prize in the Humanities*), nagrade Lloydja Mifflina i Michaela E. Portera, potpore Državne zaklade za humanističke znanosti (*National Endowment for the Humanities*, NEH) za mlade humaniste, Mellonove nagrade za istaknutog humanista (*Mellon Distinguished Humanist Award*), te istraživačkih potpora Američkoga vijeća učenih društava (*American Council of Learned Societies*) i

zaklade Johna Simona Guggenheima i Georgea A. Howarda i Elize Howard. Postao je inače dijelom harvardskoga predavačkog osoblja još 1997. nakon predavaštva na Berkeleyu i gostovanja na Oxfordu te sveučilištima u Kyotu, Bologni, Firenci, Berlinu i Pekingu. Greenblatt je i dr. h. c. na Sveučilištima Cambridge i Yale.

Kao „otac novoga historizma“, član je pak uglednih saveza poput newyorške Američke udruge za suvremeni jezik (*Modern Language Association of America*, MLA), newhavenskoga Berzeliusova društva (*Berzelius Society*), yaleskoga Elizabetanskog kluba (*Elizabethan Club*), newyorškoga Američkog renesansnog društva (*Renaissance Society of America*) i washingtonske *Phi Beta Kappi* i svjetski priznati znanstvenik. U navedenome članku o Greenblattu Neil L. Rudenstine nastavlja:

lako je vezan uz osobit povijesni pristup proučavanjima književnosti, njegov stvarni doprinos znatno nadilazi sve što je prvenstveno metodološko. Povrh svega, on književne tekstove čita kao živuće i značajne umjetnine, a to čini s velikom pronicljivošću i osjećajnošću. (...)¹

Zanimljivo je stoga primijetiti i koliko odgovornoj skrb Stephen Jay Greenblatt pokazuje prema mladim suradnicima. Kao predsjednik Američke udruge za suvremeni jezik, Greenblatt se dapače 8. srpnja 2002. prosvjednim pismom svekolikome članstvu osvrće na zahtjev za primitkom sveučilišnih novaka u stalno zvanje istom nakon objave prve knjige².

Štoviše, upravo je Stephen Jay Greenblatt isti onaj znanstvenik koji se za moštva kao izviđač družio s Artom Garfunkelom i Paulom Simonom, kao sveučilištarac prijateljevao sa sudionikom američke predsjedničke utрке 2000. Josephom Isadorom Liebermanom, po yaleskome viđenju znao Thomasa Stearnsa Eliota, a na Koledžu Pembroke nastupao s kasnijim monty-pythonovcima.

Kao učenik massachusettskoga newtonskog nastavnika Johna Harrisra, Greenblatt u vlastitoj „kulturalnoj poetici“ ("cultural poetics") tvrdi kako u životu, pa tako ni u povijesti kao njegovoj sastavnici, ne postoji nikakva savršena susljednost niti konačna svrhovitost, nego bi prvenstveno valjalo govoriti o svojevrsnoj „društvenoj prisutnosti“ u nekom tekstu³. Tako u svojim razmatranjima o Greenblattu zaključuje i prof. Wil M. Verhoeven s Fakulteta za književnosti (*Faculteit der Letteren*) u nizozemskome Groningenu.

¹ In: „While he is associated with a particular historical approach to literary studies, his real contribution goes well beyond anything primarily methodological. Most of all, he reads literary texts as living and significant works of art, and he does so with great acumen and sensitivity (...)”

² V. opitnije: Stephen Jay Greenblatt, *Iskustvo u stalno zvanje bez knjige* (*Tenure Without a Book*), <http://chronicle.com/jobs/2002/07/2002070201c.htm>

³ Up. o tome: Jonathan Goldberg, *Jakov I. i politika književnosti: Jonson, Shakespeare, Donne i njihovi suvremenici* (*James I and the Politics of Literature: Jonson, Shakespeare, Donne, and Their Contemporaries*) (Baltimore: Johns Hopkins UP, 1988).

Objedinjujući u svome novohistorističkom radu i iščitavanju književnih djela društveno-povijesna motrišta s onima svojevrsnim antropologiji i govoreći o našem sporom prekidu, susljednosti i ukorijenjenosti, Greenblatt u spomenutom članku svjedoči:

Moj je dubinski, neprestani interes odnos između književnosti i povijesti, proces kojim neke iznimne umjetnine bivaju odjednom umetnute u izrazito specifičan životni svijet i naizgled se iz toga životnoga svijeta izvlače. Neprekidno sam zapanjen nepoznatosti čitanja djela koja kao da su adresirana, osobno i intimno, na mene, a ipak su ih napisali ljudi koji su se odavno pretvorili u prah. (...) Kasno 20. stoljeće, sa strmom glavom kolapsom režima koji su službeno prigrlili moćnu pripovijest o povijesnoj neizbježnosti, trebalo bi biti dovoljnim podstetnikom da su neočekivane transformacije, žestoka ponovna postrovanja i iznenadni prijelomi u najmanju ruku jednako bitni za povijest, uključujući i književnu povijest.²

Trenutak izgubljenih paradigmi

Osnovno je Greenblattovo polazište korjenita preuredba pojmovlja same kulture, koja je za nj, budući da djeluje „prema onome što se čini suprotnim stvarima: ograničenju i pokretljivosti“ (toward what appear to be opposite things: *constraint and mobility*), znatno više doli puki zbroj društvenoga čudoreda, običajnosti, „sposobnosti i navika“ (capabilities and habits), umjetnosti (uključujući naravno i književnost), vjerovanja i zakonitosti. Govoreći o granicama takve kulture, Greenblatt se osvrće na njezinu tvorbu: praksi i uvjerenja kao mjerila sveobuhvatnoga društvenog nadzora, koji, u slučaju povjere uvriježenoga ponašanja, osim neodobravanja može uključivati i strože korake, poput podzivanja, podsmijeha i naposljetku pojedince ili skupinske (sudbene) osude i izopćenja, ali može podrazumijevati i nagradu, pohvalu i promaknuće radi li se o dosljednome pridržavanju pravila. Iako se u prvi mah čini protuslovnim, ljudska je kultura, prema Greenblattu, u područjima „društvene neprihvatljivosti“ ograničavajuća, ali istodobno jamči društvenu pokretljivost, pokušaje, pravo na pogrešku i vrlo slobodoumno stvaralaštvo u svim ostalim „društveno prihvatljivim“ granama³. Takva je kul-

² Izvornik glasi: „My deep, ongoing interest is in the relation between literature and history, the process through which certain remarkable works of art are at once embedded in a highly specific life-world and seem to pull free of that life-world. I am constantly struck by the strangeness of reading works that seem addressed, personally and intimately, to me, and yet were written by people who crumbled to dust long ago. (...) The last 20th century, with the precipitous collapse of regimes that had officially embraced a powerful narrative of historical inevitability, should be a sufficient reminder that unexpected transformations, drastic reconfigurations, and sudden ruptures are at least as essential to history, including literary history.“

³ V. podrobije: Stephen Jay Greenblatt, *Kultura* („Culture“), Donald Kreyer, (ur.), *Konstak za kritiku* (Contexts for Criticism), 3. izd. (Mountain View, CA: Mayfield, 1998), str. 478; 480.

tura – a samim time i književnost kao njezina bitna povijesna sastavnica – ra-
pravo „mreža posredovanja“ (network of negotiations) i razmjena posredno
kodiranih „priča“.

Budući da je naspram ostalih književnih vrsta upravo devetnaestostoljetni
(a umnogome i dvadesetostoljetni) europski i sjevernoamerički roman odigrao
ulogu sveobuhvatnoga društvenog pregleda, najvećim bismo sastavljačima,
posrednicima i „društvenim razmjenjivačima“ takvih „priča“ mogli doista
smatrati vrhne pisce. Kako književnost jest jedna od važnih „odgojitelja dru-
štva“, raščlanjajući neki roman, napose onaj starijega nadnevka, novohistori-
stički bismo se dakle prvenstveno trebali zapitati što je u njemu za nas, novo-
vjeke čitatelje, najuvjerljivije, odnosno kakvu praksu i uzorke ponašanje zaga-
vara njegov tvorac i kakva je, zbog različitih društvenih poimanja, različnica
između našega vrijednosnog sustava i vrijednosnog sustava pročitano djela
u smislu ljudske pokretljivosti i slobodoumnosti.

Kako smo već spomenuli, novi historizam neko književno djelo uvijek raz-
matra unutar njegova povijesnog konteksta te pojašnjava kulturalne uvjete
njegova nastanka i općenite književne proizvodnje, zadržavajući se navlastito
na mijenama tumačenja i vrednovanja dotične umjetnine. Riječju, novi histo-
rizam nikad ne staje na pukome pojašnjavanju nekog romana samom povije-
šću, iako književnost nije nikakva „natpovijesna“ pojava. Književni je tekst
samo jedan u nizu povijesnih tekstova, primjerice onih mislilačkih i znanstve-
nih o ljudskoj biti i sl. Svojim je međudjelovanjima književni tekst kao sasta-
vnica uklopljen u širi povijesni kontekst, a budući da postoje različiti teksto-
vi, i proturječja i razlike među njima posve su uobičajeni i u slučajevima kada
govore o istom sadržaju. Dakle, opće su vrijednosti i „općepriznatiji“ smisao
za ljepotu vrlo razestavljeni pojmovi.

Prema Greenblattu, tvorac (ne)književnoga teksta može se, doduše, odupi-
rati određenome strujanju unutar povijesno uvjetovanog stanja društvene pro-
svijećenosti ili ga može željeti zadržati. No kao što je, primjerice, i pišćeva „ne-
državotvornost“ njegov posve pravoljan stav, vrlo je teško povrediti posto-
janje u cijelosti „nesvrstanoga“ teksta. Niti su naš svijet i njegova društvenost
posve nepromjenljivi, niti je povijesni razvitak istobitan s trenutačnom dru-
štvenom prosvijećenošću, ističe u svojim napisima Greenblatt. Budući da je
svaki tekst zapravo gipko tkanje najrazličitijih niti društvene zbilje, ne bismo
se trebali „utvrditi“ u iščitavanju njegovih značenja, već bi prije svega valjalo
razmotiti kakav je njegov utjecaj.

U obraćanju američkome Predstavničkom domu (US House of Repre-
sentative) 6. travnja 2000. u ime Društva saveza za humanističke znanosti
(National Humanities Alliance) Greenblatt stoga svojim sunarodnjacima po-
ručuje:

Zašto bi jedan američki porezni dolar odlazio za poticu proučavanja en-
gleskoga dramatičara koji je umro 1616. i nikad nije kročio na našu obalu?
Zašto, dakle, Dante ili Cervantes, Jane Austen ili Tolstoj ili stotine drugih

vrhunskih pisaca i umjetnika koji su živjeli daleko od nas u prostoru i vremen-
u? Stoga što su oni, uz književnike rođene u Americi poput Walta Whitma-
na i Hermana Melvillea, Williama Faulknera i Toni Morrison, bitne osobe u
našoj kulturi. Oni odatilju presudne vrijednosti, postavljaju teška pitanja i
doprinosi potrazi za srećom koju smatramo dijelom svoga nacionalnog pri-
rodnog prava. Ukoliko ta sreća neće biti odmah svediva samo na materijalne
objekte, ukoliko treba imati i moralni, duhovni i estetski sadržaj, tada naša
zemlja treba humanističke znanosti. (...) Za razliku od mnogih naroda, ne-
mamo jednu dominantnu kulturalnu tradiciju, nemamo sjedinjujući mit o
podrijetlu, nemamo jedinstveni skup pjesama i plesova koji nam daje naš
kolektivni identitet. Naša snaga leži u našoj raznovrsnosti i našoj pokretljivo-
sti, a upravo te vrijednosti čine humanističke znanosti takvo životima. Jer svoj
identitet ne dobivamo skrojeni; naprotiv, obvezni smo se oblikovati.⁴

Greenblattu su napose iz nežiđovskih krugova ipak znali prigovarati da iz
ovakvoga svog novohistorističkog uvida i tvorbe misli (pre)često ispušta zna-
čenje kršćanstva i Crkve, napose one zapadne. On je to odbacivao, obrazlažući
svoj postupak težnjom za nesvrstanosti i tvrdeći da je „takva samosvijest bila
raširena među elitom u klasičnome svijetu“ (such self-consciousness had been
widespread among the elite in the classical world⁵), no da je kršćanstvo upro-
vo svojom težnjom za imenovanjem „proizvelo rastuću sumnju u čovjekovu
moć oblikovanja identiteta“ (but Christianity brought a growing suspicion of
man's power to shape identity⁶).

O tome će Greenblatt u *Čudnim posjedima: čudu Novoga svijeta* (Marvelous Possessions: The Wonder of the New World, 1991) uvodno zapisati:

Osnovni čin kršćanskoga imperijalizma jest krštenje. Takvo krštenje pod-
razumijeva odricanje od rodnoga imena – brisanje stranoga, možda demon-
skog identiteta – i stoga vrstu novotvorbe; ono je istodobno egzorcizam, po-
svojenje i dar.⁴

Međutim, to i nije posve točno, pa se današnji ocjenjivač s tom tvrdnjom
vjerojatno ne bi mogao u cijelosti složiti. Sarah Beckwith u harvardskome

⁴ Izv. „But why should any American tax dollars go to encourage the study of an English playwright who died in 1616 and never set foot on our shores? Why, for that matter, Dante or Cervantes, Jane Austen or Tolstoj, or hundreds of other towering writers and artists who lived far from us in time and space? Because they, along with American-born writers like Walt Whitman and Herman Melville, William Faulkner and Toni Morrison, are essential figures in our culture. They transmit crucial values, ask difficult questions, and contribute to the pursuit of happiness that we claim as part of our national birthright. If that happiness is not going to be invariably reducible to material objects, if it is to have a moral and spiritual and aesthetic content, then our country needs the humanities. (...) Unlike many nations, we have no one dominant cultural tradition, no unifying myth of origins, no single set of songs and dances that confers upon us our collective identity. Our strength lies in our pluriformity and our mobility, and it is precisely these qualities that make the humanities so vital. For we do not receive our identity ready-made; instead, we are obliged to fashion ourselves.“

⁵ U izvorniku: „The founding action of Christian imperialism is a christening. Such a christening entails the cancellation of the native name – the erasure of the alien, perhaps demonic, identity – and hence a kind of making new; it is at once an exorcism, an appropriation, and a gift.“

Časopisu srednjoeuropskih i ranih suvremenih studija (Journal of Medieval and Early Modern Studies, JMEMS) u članku „Hamlet Stephens Greenblatt i oblici zaborava“ („Stephen Greenblatt's *Hamlet and the Forms of Oblivion*“), iz siječnja 2003. posebice govori o Greenblattovu zaumetranju (navlastito anglikanske i katoličke) vjere u razradi elizabetanske doba. Stvarni, ljudsko „samooblikovanje“ („self-fashioning“) o kojem govori Greenblatt bilo je već itekako zamjetna sastavnica pokrštenoga starogrčkog i starorimskog života.

Svoje je „znanstveno bezboštvo“ Greenblatt ipak pokušao objasniti još u uvodu *Shakespeareanskih posredovanja: optoka društvene energije u renesansnoj Engleskoj* (Shakespearean Negotiations: The Circulation of Social Energy in Renaissance England, 1988):

Izgleda da je stav za kojeg mi se činilo da mi prirodno nadolazi kao ne-
dozrelo sveučilišnom brucšu u Americi sredinom 20. st. bio zamalo dorje-
no nezamisliv najsmelijim filozofskim umovima kasne šestnaestostoljetne En-
gleske. (...) Ne tvrdim da je ateizam bio doslovce nezamisliv u kasnome 16.
st. nego da je radije bio gotovo uvijek zamisliv samo kao pomisao o nečemu
drugome. To je jedna od njegovih privlačnosti kao premaza; ateizam je karak-
teristično obilježje drugotnosti.⁵

Postavljeno je pitanje zašto je i u vrtlogovaj računalnoj današnjici uopće
vrijedno tako se nepristrano, podrobno i znalacki osvrtni na umjetnine, pa
onda naravno i na književna djela kao samo jednu od njihovih pojavnosti. U poglavlju „Kultura“ („Culture“) u knjizi *Kritički pojmovi znanosti o književnosti* (Critical Terms for Literature Study, 1995) urednik Franka Lentricchia i
Thomasa McLaughlina Greenblatt zaključuje:

Umjetnost je važan agens (...) u prijenosu kulture. Ona je jedan od nači-
na na koji s naraštaja na naraštaj bivaju priopćene uloge prema kojima se od
muškaraca i žena očekuje da uzorkuju svoje živote. Jer velike umjetnine nisu
neutralne usporedne postaje u optoku kulturalne građe. Nešto se događa s
objektima, uvjerenjima i praksama kada bivaju predstavljene, iznovice pre-
dočene i izvedene u književnim tekstovima, nešto često nepredvidljivo i uznemirujuće.⁶

⁵ Izv. „The stance that seemed to come naturally to me as a green college freshman in mid-twentieth-century America seems to have been almost literally unthinkable to the most daring philosophical minds of late sixteenth-century England. (...) I am not arguing that atheism was literally unthinkable in the late sixteenth century but rather that it was almost always thinkable only as the thought of another. This is one of its attractions as a smear: atheism is a characteristic mark of otherness.“

⁶ Izv. „Art is an important agent (...) in the transmission of culture. It is one of the ways in which the roles by which men and women are expected to pattern their lives are communicated and passed from generation to generation. For great works of art are not neutral relay stations in the circulation of cultural materials. Something happens to objects, beliefs, and practices when they are represented, reimagined, and performed in literary texts, something often unpredictable and disturbing.“

Sažetak

Rad govori o novom historizmu (*New Historicism*) ili kulturalnoj poetici (*Cultural Poetics*) koji je razmjerno široko prihvaćen 1980-ih kao odgovor na novokritičarska nastojanja promatranja književnog djela u povijesno „zrakopraznom prostoru“ i postmodernističku ustrajnost izbjegavanja veza sa suvremenom poviješću. Pokret je zapravo nastao još 1960-ih, dijelom i zbog europskog utjecaja i ugleda afričko-, azijsko- i latinoameričkih intelektualaca i sveučilišnih predavača.

Svojom glavninom rad se oslanja na postavke Stephena Jaya Greenblatta, predavača engleske književnosti na Berkeleyu, harvardskoga znanstvenika i za mnoge začetnika novog historizma, iako on nije prvi uporabio uvodne anegdote, naziv „novi historizam“, niti je u SAD-u naglasio važnost razmatranja pojmova „pišuća nacija“ ili „pišuća regija“ („writing nation“ i „writing region“).